

Problemy koncepcyjne i implementacyjne zrównoważonego rozwoju

pod redakcją
Andrzeja Graczyka

Recenzenci: Eugeniusz Kośmicki, Rafał Miłaszewski, Bazyli Poskrobko

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-139-3

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
-------------	----

Część 1. Koncepcyjne aspekty formułowania i wdrażania zrównoważonego rozwoju

Joost Platje: Sustainable Development as a club good.....	15
Andrzej Graczyk, Jan Jabłoński: Czynniki równoważenia programów rozwoju na poziomie regionów	26
Karol Kociszewski: Koncepcja zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich i jej wdrażanie w polityce Unii Europejskiej	37
Zbigniew Jakubczyk, Mateusz Musiał: Ochrona środowiska w świetle ustawy o rachunkowości.....	49

Część 2. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w gminach

Elżbieta Lorek, Agnieszka Sobol: Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w gminach śląskich.....	61
Agnieszka Becla: Bariery informacyjne strategii zrównoważonego rozwoju w gminach wiejskich Dolnego Śląska	74
Agnieszka Becla: Ocena wdrażania najlepszej dostępnej techniki w aspekcie zrównoważonego rozwoju	86
Anna Katola: Rola samorządu terytorialnego we wdrażaniu zrównoważonego rozwoju	94
Stanisław Czaja: Realizacja zasad zrównoważonego rozwoju w gminach uzdrowskich Dolnego Śląska – wnioski z analizy	102
Bogusław Stankiewicz: Przedsiębiorstwa uzdrowskie w strategiach władz samorządowych – operacjonalizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju .	113
Beata Skubiak: Program Leader plus jako narzędzie realizacji rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich w regionie zachodniopomorskim	124

Część 3. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w rolnictwie i gospodarce wodnej

Karol Kociszewski: Wdrażanie instrumentów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich ze szczególnym uwzględnieniem programów rolno-środowiskowych	141
---	-----

Anna Bisaga: Zasada <i>cross compliance</i> jako odpowiedź wspólnej polityki rolnej na zagrożenia środowiskowe w rolnictwie.....	153
Małgorzata Śliczna: Rozwój systemu dystrybucji ekologicznych produktów żywnościowych jako czynnik równoważenia konsumpcji	161
Andrzej Graczyk: Projekt polityki wodnej państwa do roku 2030 z perspektywy zrównoważonego rozwoju.....	170
Teresa Szczerba: Problemy zrównoważonego rozwoju gospodarki wodnej Dolnego Śląska	181
Lidia Klos: Gospodarka wodno-ściekowa na obszarach wiejskich jako element zrównoważonego rozwoju (na przykładzie wybranych gmin województwa zachodniopomorskiego)	190

Część 4. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w energetyce

Andrzej Graczyk: Zrównoważony rozwój w polityce energetycznej Polski do roku 2030	201
Paweł Korytko: Polityka energetyczna Polski w świetle zmniejszających się kopalnych zasobów energii.....	210
Tomasz Żołątniak: Inwestycje gmin w energię odnawialną i poprawę efektywności energetycznej jako sposób implementacji koncepcji zrównoważonego rozwoju.....	219
Alicja Graczyk: Zrównoważony rozwój morskiej energetyki wiatrowej	227
Magdalena Protas: Programowanie rozwoju zrównoważonej energetyki na szczeblu lokalnym i jego wpływ na decyzje przedsiębiorstw sektora energetycznego	237
Joanna Sikora: Zrównoważona konsumpcja zasobów energetycznych jako wyzwanie zrównoważonego rozwoju w Polsce.....	245
Izabela Szamrej-Baran: Uwarunkowania energetyczne i ekologiczne zrównoważonego budownictwa w Polsce	254

Część 5. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju w przedsiębiorstwie

Agnieszka Panasiewicz: Środowiskowa ocena cyklu życia jako narzędzie zrównoważonego rozwoju	269
Michał Ptak: Funkcjonowanie opłat z tytułu wydobycia kopalin w Polsce i innych krajach europejskich	277
Sabina Zaremba-Warnke: Testy konsumenckie jako instrument realizacji zrównoważonej konsumpcji	288
Agnieszka Ciechelska: Wdrażanie orientacji zrównoważonego rozwoju w bankach i instytucjach finansowych	297

Dorota Bargiel: Wdrażanie koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu w przedsiębiorstwie.....	305
Barbara Kryk: Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa za środowisko a świadomość ekologiczna pracowników	313

Summaries

Part 1. Conceptual aspects of the formulation and implementation of sustainable development

Joost Platje: Zrównoważony rozwój jako dobro klubowe.....	25
Andrzej Graczyk, Jan Jabłoński: Sustainability factors of the development programs on the regional level	36
Karol Kociszewski: The conception of sustainable development of rural areas and its implementation within European Union policy.....	48
Zbigniew Jakubczyk, Mateusz Musiał: Environmental protection in the light of the Act on accountancy	56

Part 2. Implementation of sustainable development in municipalities

Elżbieta Lorek, Agnieszka Sobol: Implementation of sustainable development in Silesian municipalities	72
Agnieszka Becla: The informative barriers of sustainable development strategy in Lower Silesia communities	85
Agnieszka Becla: Opinion of initiation of the best available technique (BAT) in the aspect of the sustainable development.....	93
Anna Katola: The role of local government in implementing sustainable development.....	101
Stanisław Czaja: Realization of the principles of sustainable development in health resort communities of Lower Silesia	112
Bogusław Stankiewicz: Wellness companies in the strategies of local authorities – operationalization of the concept of sustainable development.....	123
Beata Skubiak: Leader Plus Program as a means for attaining the sustainable growth in rural areas in Western Pomerania.....	138

Part 3. Implementation of sustainable development in agriculture and water management

Karol Kociszewski: The implementation of sustainable rural development instruments with special regard of agri-environmental programmes.....	152
Anna Bisaga: <i>Cross compliance</i> principle as a CAP'S response to environmental dangers in agriculture	160
Małgorzata Śliczna: Development of distribution of organic food as a factor of sustainable consumption	169
Andrzej Graczyk: The project of State Water Policy till 2030 from the of sustainable development	179
Teresa Szczerba: Problems of sustainable development of water management in Lower Silesia	189
Lidia Kłos: Water and wastewater management in rural areas as part of sustainable development (on the example of example some municipalities of West Pomeranian voivodeship).....	197

Part 4. Implementation of sustainable development in the energy sector

Andrzej Graczyk: Sustainable development in the Polish energy policy till 2030.....	209
Paweł Korytko: Polish energy policy in the light of decreasing of fossil energy resources	218
Tomasz Żołyniak: Investments made by communities in a field of renewable energy and improving energy efficiency as a way to implement the concept of sustainable development.....	226
Alicja Graczyk: Sustainable development of offshore wind power.....	236
Magdalena Protas: Programming the development of sustainable energy at local level and its impact on business decisions of the energy sector	244
Joanna Sikora: Sustainable consumption of energy resources as a challenge for sustainable development in Poland	253
Izabela Szamrej-Baran: Ecological and energy determinants of sustainable building in Poland.....	266

Part 5. Implementation of sustainable development in the enterprise

Agnieszka Panasiewicz: Environmental life cycle analysis as a tool for sustainable development.....	276
Michał Ptak: The functioning of exploitation charges in Poland and other European countries	287

Sabina Zaremba-Warnke: Consumer tests as a tool of sustainable consumption realization.....	296
Agnieszka Ciechelska: Implementation of sustainable development orientation in banks and financial institutions.....	304
Dorota Bargiel: Implementing Corporate Social Responsibility into the company.....	312
Barbara Kryk: Corporate Social Responsibility for natural environmental and environmental awareness of employees.....	321

Beata Skubiak

Uniwersytet Szczeciński

PROGRAM LEADER JAKO NARZĘDZIE REALIZACJI ROZWOJU ZRÓWNOWAŻONEGO NA OBSZARACH WIEJSKICH W REGIONIE ZACHODNIOPOMORSKIM

Streszczenie: Obszary wiejskie różnią się od niewiejskich wieloma wskaźnikami społeczno-ekonomicznymi, w tym strukturalnymi. Na obszarach wiejskich dochód na mieszkańca jest mniejszy, wskaźniki aktywności zawodowej kobiet są niższe, sektor usług jest mniej rozwinięty, poziom wykształcenia jest zwykle niższy i mniejszy odsetek gospodarstw domowych ma dostęp do szerokopasmowego Internetu. W niektórych regionach wiejskich głównymi problemami są oddalenie i peryferyjność. Brak szans zawodowych, kontaktów i infrastruktury szkoleniowej dotyka szczególnie kobiet i młodych ludzi.

W artykule opisano program Leader i jego rolę w realizacji rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich w województwie zachodniopomorskim.

Słowa kluczowe: program Leader+, obszary wiejskie, zrównoważony rozwój, ARIMR.

1. Wstęp

Rozwój zrównoważony został zdefiniowany jako proces mający na celu zaspokojenie aspiracji rozwojowych obecnego pokolenia z zachowaniem możliwości zaspokojenia tych samych aspiracji przez przyszłe pokolenia. Obejmuje trzy wymiary: społeczny, gospodarczy i środowiskowy. Nadrzędnym celem sformułowanym w Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa na lata 2007-2013 jest poprawa warunków życia i pracy mieszkańców wsi poprzez wzrost gospodarczy, z uwzględnieniem wymogów ochrony środowiska. Tak sformułowany cel nadrzędny strategii nawiązuje brzmieniem do idei rozwoju zrównoważonego.

W dotychczasowej polityce, nakierowanej na rozwój wsi, w zbyt małym stopniu wspiera się działania oddolne, powstające na szczeblu lokalnym. Trudna sytuacja gospodarcza poszczególnych jednostek terytorialnych powinna wywołać w większej niż dotychczas skali konieczność podejmowania różnorodnych inicjatyw lokalnych i decyzji mających na celu przezwycięzenie lub złagodzenie bieżących trudności. Duża skala ubóstwa na wsi doprowadziła, na pewnych obszarach, do apatii i stagnacji. Aby przezwyciężyć to bardzo niekorzystne zjawisko, należy konsekwentnie włączać ludność wiejską w proces zmian jej najbliższego otoczenia, a do tego wy-

starczą małe, lokalne programy, a nie te duże, ogólnokrajowe. Niezwykle ważnym sposobem przeciwdziałania marginalizacji terenów, na których coraz mniej ludzi może utrzymać się z rolnictwa, jest program Leader.

W nadchodzących latach obszary wiejskie staną w obliczu szczególnych wyzwań dotyczących wzrostu gospodarczego, zatrudnienia i zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie oferują realne możliwości, jeśli chodzi o potencjał wzrostu gospodarczego w nowych sektorach, walory turystyczne, atrakcyjne miejsce do zamieszkania i pracy, oraz stanowią źródło naturalnych zasobów i cennych krajobrazów. Wraz z przyjęciem strategicznych wytycznych Wspólnoty dla rozwoju obszarów wiejskich w 2006 r. okres programowania 2007-2013 koncentruje się na priorytetach określonych w Strategii lizbońskiej na rzecz rozwoju gospodarczego i zatrudnienia oraz na celach zrównoważonego rozwoju (przyjętych przez Radę Europejską w Göteborgu). Największym wyzwaniem dla wszystkich uczestników przemian na obszarach wiejskich jest osiągnięcie wzrostu gospodarczego, tworzenie miejsc pracy i utrzymanie trwałej konkurencyjności przy jednoczesnym zachowaniu równowagi środowiskowej. W odniesieniu do rozwoju lokalnego Rada Europejska stwierdziła w marcu 2005 r., że niezbędne jest zwiększenie w terenie identyfikacji z celami Strategii lizbońskiej – poprzez włączenie w ich realizację zarówno podmiotów regionalnych i lokalnych, jak i partnerów społecznych. Ma to szczególne znaczenie w dziedzinach, w których współdziałanie odgrywa główną rolę, takich jak innowacje i gospodarka oparta na wiedzy, zatrudnienie, kapitał ludzki, przedsiębiorczość, wsparcie małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP) lub dostęp do finansowania kapitału podwyższonego ryzyka. Jest też oczywiste, że w otwartej, zglobalizowanej gospodarce program działań na rzecz rozwoju gospodarczego i zatrudnienia musi się opierać na regionalnych, a nawet lokalnych strategiach rozwoju. To właśnie na tym szczeblu tworzona jest większość sieci powiązań między podmiotami gospodarczymi, a także nawiązywane są kontakty z placówkami naukowymi i instytucjami technologii. Szczebel ten stwarza również największe szanse wykorzystania lokalnych zasobów wiedzy i kompetencji.

Celem artykułu jest przedstawienie programu Leader+ jako narzędzia realizacji rozwoju zrównoważonego w wymiarze społecznym i gospodarczym w województwie zachodniopomorskim oraz wybranych krajach Unii Europejskiej. W opracowaniu wykorzystano podstawową literaturę w zakresie Leader, a ponadto: opracowania Komisji Europejskiej, biuletyny, raporty i czasopisma związane z problematyką Leader oraz informacje dostępne na stronach internetowych poszczególnych lokalnych grup działania. W pracy zastosowano metodę opisową i porównawczą.

2. Główne zagrożenia społeczno-gospodarcze rozwoju zrównoważonego na obszarach wiejskich w województwie zachodniopomorskim

W województwie zachodniopomorskim 94% powierzchni zajmują obszary wiejskie. Trwający w latach 90. proces transformacji od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej okazał się dla obszarów wiejskich województwa wysoce niepomyślny. Likwidacja państwowych gospodarstw rolnych i przedsiębiorstw okołorolniczych spowodowała spadek produkcji rolnej i drastyczny wzrost bezrobocia, ujawniając jednocześnie słabe strony polskiego rolnictwa oraz całkowity brak przygotowania rolników do nowej sytuacji ekonomicznej.

Niski poziom zatrudnienia na terenach wiejskich wydaje się najważniejszym, a zarazem najtrudniejszym wyzwaniem do pokonania. W województwie zachodniopomorskim na koniec III kwartału 2010 r. liczba osób zarejestrowanych w urzędach pracy wyniosła 98 064, czyli o 6818 więcej niż w analogicznym okresie ubiegłego roku i 52 bezrobotnych więcej niż pod koniec II kwartału 2010 r. Na koniec III kwartału 2010 r. na terenach wiejskich zarejestrowano 39 157 osób bezrobotnych, co stanowiło 39,9% ogólnej ich liczby. Porównując III kwartał 2009 r. z analizowanym okresem bieżącego roku, w kategorii zarejestrowanych osób bezrobotnych z terenów wiejskich zanotowano wzrost o 1475 osób, co stanowi ponad 40% ogółu bezrobotnych w województwie [*Informacja o rynku pracy...* 2010]. Stan gospodarki województwa zachodniopomorskiego wskazuje, że wręcz niemożliwe jest myślenie o satysfakcjonującym zmniejszeniu bezrobocia na wsi.

Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na osobę z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie wyniósł w 2008 r. ok. 30,86 zł, podczas gdy dochody ze świadczeń z ubezpieczeń społecznych i pomocy społecznej – 313,98 zł, a z pracy najmniej – 543,63 zł [*Rocznik Statystyczny Województw 2009*, s. 315]. Obserwowany spadek dochodowości gospodarstw rolnych, a tym samym poziomu życia mieszkańców wsi zrodził potrzebę poszukiwania nowych, alternatywnych źródeł dochodów i finansowania realizacji potrzeb bytowych i produkcyjnych na obszarach wiejskich. Dane dotyczące poziomu wykształcenia mieszkańców wsi wypadają o wiele gorzej na tle województwa. Ze Spisu Powszechnego z 2002 r. wynika, że na wsi zaledwie 4% mieszkańców posiada wyższe wykształcenie, policealne – 2%, średnie – 18%, zasadnicze zawodowe – 27%, podstawowe ukończone – 42%, podstawowe nieukończone – 7%. W sumie aż 76% mieszkańców wsi ma niskie kwalifikacje. Oznacza to niższy poziom jakościowy zasobów kapitału ludzkiego w środowisku wiejskim. Brak wykształcenia jest barierą zarówno dla podjęcia własnej inicjatywy gospodarczej, jak i pracy zarobkowej, zwłaszcza w dużych korporacjach, każda bowiem firma pojawiająca się na obszarze wiejskim będzie wymagała wykwalifikowanych pracowników na miejscu (dowożenie pracowników zwiększa koszty produkcji). Warunki nauki na wsi są zdecydowanie gorsze niż w mieście, także przeciętny po-

ziom nauczania na wsi jest z reguły niższy. Na mniej korzystne możliwości edukacyjne dzieci wiejskich składają się liczne bariery związane z funkcjonowaniem systemu oświaty na wsi, np.: ograniczony dostęp do przedszkoli, gorzej wykwalifikowani nauczyciele, gorsza oferta edukacyjna szkolnictwa ponadpodstawowego oraz sytuacja materialna rodzin wiejskich, niedobór nauczycieli „przedmiotów deficytowych” w szkołach wiejskich (np. informatyki, języka angielskiego), niższa dostępność zajęć pozalekcyjnych, mniejsze możliwości dokształcania się nauczycieli ze szkół wiejskich, łączenie klas różnych poziomów wiekowych w grupy zajęciowe, niższy standard wyposażenia szkół (zwłaszcza w nowoczesne pomoce naukowe czy boiska i sale gimnastyczne), bariera finansowa i komunikacyjna związana z nauką poza miejscem zamieszkania, utrudniony dostęp do informacji w formie elektronicznej, obciążenie pracą w gospodarstwie rolnym, często niższe aspiracje edukacyjne mające swoje źródło w statystycznie niższym poziomie wykształcenia rodziców. Podnoszenie kwalifikacji osób zamieszkujących obszary wiejskie jest kluczowym elementem warunkującym rozwój tych obszarów, w tym przemian na rynku pracy [Skotnicka-Illasiewicz 2009].

Niski wskaźnik zatrudnienia na tych obszarach i wysokie bezrobocie powodują, że znaczny odsetek ludności wiejskiej żyje w biedzie. Bieda i zepchnięcie na margines społeczeństwa mają ogromny bezpośredni wpływ na jednostki, taki jak podupadanie na zdrowiu, samobójstwa, trwałe bezrobocie. Ciężarem ubóstwa nieproporcjonalnie obciążone są samotne matki i żyjące samotnie starsze kobiety. Bieda często towarzyszy rodzinom przez pokolenia. Do zjawisk patologicznych o szczególnym wydźwięku należy zaliczyć wzrost alkoholizmu, który prawdopodobnie trzeba łączyć z pogarszającą się sytuacją życiową poważnej części społeczeństwa, stanowiącą zagrożenie dla bezpieczeństwa, które jest podstawowym warunkiem rozwoju. Ubogie społeczności są naturalnym środowiskiem powstawania patologii społecznych.

Omawiając skutki ubożenia, należy wspomnieć o marginalizacji. Zjawisko to jest rozumiane przede wszystkim jako ograniczony dostęp do instytucji życia społecznego i wyobcowanie dotkniętych nim osób. Ludzie ubodzy i zmarginalizowani nie przejawiają żadnego zainteresowania uczestnictwem w szeroko rozumianym życiu społeczno-politycznym i nie czują się związani z określonym regionem lub środowiskiem [Gotowska-Leder 1999, s. 10].

Jedną z istotnych barier w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich jest słabo wykształcona struktura instytucjonalna i wiążący się z nią kapitał społeczny polskiej wsi. O tempie procesu rozwoju każdej gminy decydują przede wszystkim ludzie. Bez rozwoju kapitału społecznego udział polskiej wsi w UE będzie niepełny. Napływ pieniędzy unijnych na wieś, a nawet wywołany tym faktem wzrost gospodarczy nie zastąpi rozwoju społecznego. Dlatego istnieje pilna potrzeba odbudowy i budowy nowych instytucji społeczeństwa obywatelskiego. W gminach przodujących można zaobserwować taką prawidłowość: kapitał społeczny gminy powstaje

w wyniku rozwiniętego systemu więzi społecznych, więź społeczna z kolei stanowi podstawę rozwoju więzi gospodarczych i rodzi się w instytucjach obywatelskich.

3. Program Leader w województwie zachodniopomorskim

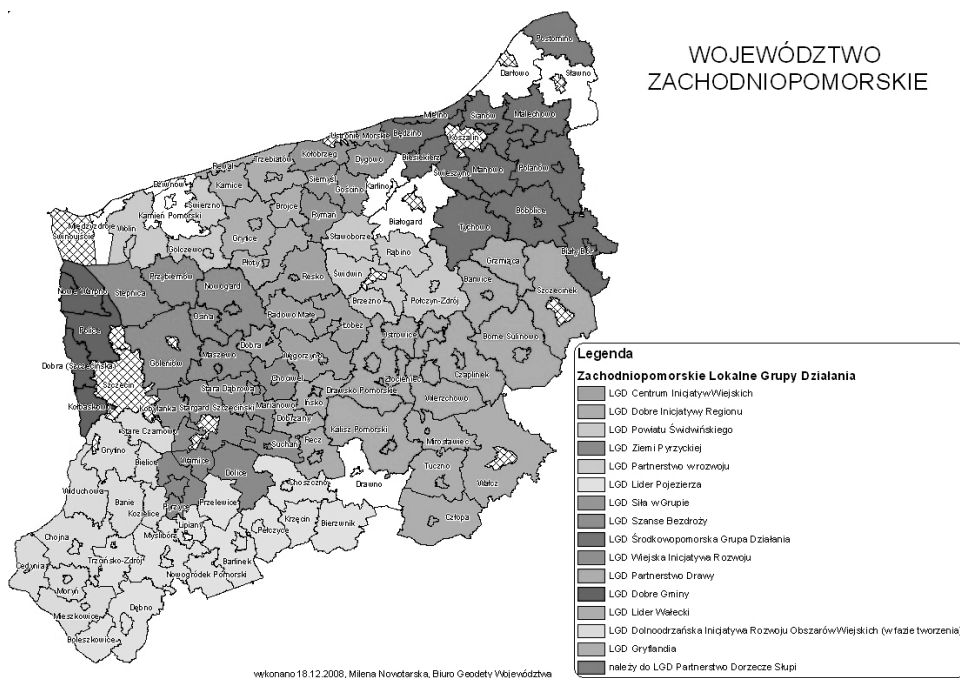
Leader [z fr. *Liaison entre actions de developpement rural*] jest innowacyjnym podejściem w ramach unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich i oznacza „powiązanie działań z zakresu rozwoju wsi”. Jak sugeruje nazwa, jest to sposób na mobilizowanie i realizowanie rozwoju wsi wśród lokalnych społeczności wiejskich, a nie stały zestaw środków do realizacji.

Program **Leader (Oś 4 PROW 2007-2013)** jest podejściem przekrojowym, umożliwiającym realizowanie i wdrażanie celów przede wszystkim Osi 3 – społecznej, czyli dywersyfikację ekonomiczną obszarów wiejskich i podniesienie jakości życia na tych obszarach. Polega na oddolnym opracowaniu przez lokalną społeczność wiejską lokalnej strategii rozwoju (LSR) obszarów wiejskich oraz realizowaniu wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby, wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Przedstawiciele ci tworzą tzw. lokalną grupę działania – partnerstwo międzysektorowe, które samodzielnie wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanej strategii. Działania własne **Lokalnych Grup Działania (LGD)**, służące właściwemu funkcjonowaniu LGD, nabywaniu umiejętności oraz aktywizacji prowadzonej na obszarze LGD, stanowią ok. 20% środków Osi 4, natomiast wdrażanie lokalnych strategii rozwoju realizujących cele Osi 3 – ok. 80% środków. Obydwa kierunki są komplementarne i ważne, dlatego też konieczne jest zbudowanie potencjału LGD tak, by mogły skutecznie realizować lokalne strategie rozwoju i przyczynić się do realizacji celów Osi 3. Ze względu na wymiar finansowy wdrażanie lokalnych strategii będzie miało w długim okresie rosnące znaczenie na obszarze całego kraju.

Budżet LGD w województwie zachodniopomorskim na lata 2007-2013 wynosi 88,4 mln PLN. Projekty gospodarcze stanowią 29% budżetów LSR, odnowa wsi – 43% tych budżetów, małe projekty – 28%.

Wdrażanie lokalnych strategii działania ma na celu umożliwienie mieszkańcom obszaru objętego lokalną strategią rozwoju realizacji projektów w ramach tej strategii. Urzeczywistnienie strategii powinno przyczynić się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich, m.in. poprzez wzrost aktywności lokalnych społeczności oraz stymulowanie powstawania nowych miejsc pracy. W ramach realizacji LSR, zatwierdzonych przez samorząd województwa, LGD wybiera projekty do wykonania w ramach przyznanych środków. Do 31.10.2010 r. na funkcjonowanie LGD w województwie zachodniopomorskim złożono 30 wniosków na łączną kwotę ok. 5,8 mln PLN, na wszystkie te wnioski zostały zawarte umowy o dofinansowanie, na łączną kwotę 5,4 mln PLN. Zdecydowanie gorzej w województwie zachodniopomorskim przebiega realizacja Działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju

– małe projekty PROW 2007-2013”. Do 31.10.2010 r. złożono 472 wnioski o łącznej wartości 8,1 mln PLN, z tego zawarto tylko 24 umowy, na kwotę 3,8 mln PLN. Realizacja Działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej PROW 2007-2013” przebiega jeszcze gorzej: na 12 dostarczonych wniosków nie podpisano żadnej umowy. Podobna sytuacja rysuje się w przypadku Działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw PROW 2007-2013”. Do 31.10.2010 r. przyjęto 25 wniosków o łącznej wartości 2,6 mln PLN, natomiast zawarto tylko jedną umowę, o wartości 49,7 tys. PLN. Z Działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – w zakresie odnowy i rozwoju wsi PROW 2007-2013” na 138 wniosków sfinalizowano tylko 18 umów o dofinansowanie. Na działanie „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” podpisano 56 umów (dotyczy to roku 2009), co stanowiło ok. 33% złożonych wniosków, a kwota zrealizowanych płatności wyniosła 1,7 mln PLN. W ramach Działania „Odnowa i rozwój wsi PROW 2007-2013” do 31.10.2010 r. złożono 391 wniosków o wartości 126,4 mln PLN, z tego zawarto 134 umowy na łączną kwotę 36,3 mln PLN.

Mapa 1. Lokalne Grupy Działania w województwie zachodniopomorskim

Źródło: Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego.

Dzięki programowi Leader z unijnych pieniędzy miały powstawać na wsi nowe miejsca pracy, przedszkola i świetlice, mieszkańcy zaś – mieć możliwość podno-

szenia kwalifikacji. Środki miały trafiać do organizacji pozarządowych, wiejskich animatorów i liderów, a także przedsiębiorczych mieszkańców wsi. Z zaprezentowanych danych liczbowych dotyczących realizacji programu wynika, że z programu Leader skorzystały głównie lokalne grupy działania (czyli stowarzyszenia tworzone przez przedstawicieli gmin, organizacji pozarządowych i lokalnych przedsiębiorców), które najsprawniej wydają pieniądze na własne funkcjonowanie. Znacznie gorzej jest z urzeczywistnianiem lokalnych strategii rozwoju, co jest podstawowym zadaniem LGD. Za ten stan, w opinii LGD, winę ponoszą pracownicy Zachodniopomorskiego Urzędu Marszałkowskiego¹. Wśród pozostałych województw, w których realizowany jest program Leader, województwo zachodniopomorskie znajduje się na końcu, wyprzedzając tylko województwo lubelskie². Niepokoi także kierunek wydawania środków, które zostały przeznaczone na realizację Działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju”. W zakresie operacji, które odpowiadają warunkom przyznania pomocy w ramach działań „Odnowa i rozwój wsi”, np. w sierpniu 2011 r. z LGD „Partnerstwo Drawy” Zachodniopomorski Urząd Marszałkowski podpisał umowy m.in. na [<http://www.partnerstwodrawy.org...>]:

- modernizację oraz wyposażenie świetlicy wiejskiej (wartość dofinansowania 98 655,00 zł),
- rozbudowę i modernizację budynku świetlicy wiejskiej (wartość dofinansowania 85 498,00 zł),
- budowę i modernizację placów zabaw (wartość dofinansowania 98 740,00 zł),
- remont dachu użyteczności publicznej (wartość dofinansowania 73 000,00 zł),
- przebudowę i nadbudowę budynku remizy OSP wraz z wyposażeniem (wartość dofinansowania 84 016,00 zł),
- zagospodarowanie turystyczne miejsca rekreacyjnego nad jeziorem Koprzywno (wartość dofinansowania 126 652,00 zł).

Zaprezentowane przykłady kierunków wydatkowania środków finansowych niewątpliwie przyczyniają się do poprawy jakości życia na obszarach wiejskich, nie gwarantują jednak wzrostu konkurencyjności obszarów wiejskich i tworzenia miejsc pracy, co było głównym założeniem programu Leader.

¹ Na przykład w 2010 r. mieszkańcy, instytucje, samorządy lokalne znajdujące się w obszarze Lokalnej Grupy Działania „Partnerstwo Drawy” złożyli ponad 100 wniosków o dofinansowanie projektów. Bezwrotna pomoc ze środków unijnych miała być przeznaczona na tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw, na odnowę i rozwój wsi oraz na małe projekty dla indywidualnych wnioskodawców. W 2010 r. żadna z 15 lokalnych grup działania w zachodniopomorskim nie otrzymała dofinansowania. Urząd Marszałkowski wydał jedynie pieniądze na utrzymanie biur LGD, łącznie ok. 1 mln zł.

² Dane na podstawie informacji o realizacji ARiMR.

4. Leader i jego wkład w zrównoważony rozwój obszarów wiejskich – wybrane aspekty doświadczeń międzynarodowych

Program Leader w krajach UE odegrał ogromną rolę w rozwoju obszarów wiejskich, przyczyniając się do łagodzenia lub eliminowania naglących problemów, takich jak: degradacja środowiska naturalnego, dezintegracja lokalnych społeczności, migracja mieszkańców wsi do miast, utrata więzi czy dialogu instytucji publicznych ze środowiskiem wiejskim. Realizacja kolejnych edycji programu Leader przyczyniła się do znaczącej odnowy, ożywienia, budowania i kształtowania lokalnych tożsamości wiejskich wspólnot, aktywizując je nie tylko pod względem inicjatyw kulturalnych czy społecznych, ale także ekonomicznych, ukierunkowanych na rozwój przedsiębiorczości pozarolniczej w celu kreacji lub utrzymania miejsc pracy i efektywniejszego wykorzystania siły roboczej na wsi. Kolejne edycje inicjatywy Leader miały nie tylko coraz większy zasięg terytorialny, ale także umożliwiły powstanie i funkcjonowanie kolejnych LGD. Łączny obszar funkcjonowania LGD w krajach „starej” Unii po 15 latach wdrażania inicjatywy Leader wynosił 15 mln km², zamieszkiwanych przez ok. 48 mln mieszkańców.

Dzięki wdrożonym ciekawym projektom, licznym korzyściom osiąganym w ramach LGD i ciekawym lokalnym strategiom działania budowano nowy wizerunek mieszkańców tych terenów, pobudzając ich aktywność, kreatywność w kierunku zaspokajania istniejących potrzeb. Zmiana postaw, rosnące zaangażowanie społeczne i gospodarcze oraz zapoczątkowane procesy wykorzystujące nowe technologie, zasoby naturalne i kulturowe ukazały stopień kooperacji międzypodmiotowej, rewitalizację więzi, zapał do kreowania wizerunku i marki regionu. Dzięki programowi Leader możliwe było lepsze wykorzystanie potencjału rozwojowego obszarów wiejskich, poprawa ich konkurencyjności jako miejsca zamieszkania i prowadzenia działalności gospodarczej, aktywizacja i współpraca lokalnych środowisk. Ważną kwestią jest również to, że sposób wdrażania podejścia Leader był dwukierunkowy i w zależności od kraju miał charakter scentralizowany (np. Austria, Dania, Szwecja, Irlandia, Grecja) lub zdecentralizowany na poziomie kraju lub regionu (np. Belgia, Niemcy, Hiszpania, Włochy). Inicjatywa Leader ukazała reorientację podejścia z polityki sektorowej (rolnictwo) na politykę terytorialną (obszary wiejskie) Wspólnoty [Shortall 2008, s. 450-457]. W ramach osi Leader Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) metoda Leader może nadal przyczyniać się do wzrostu gospodarczego i tworzenia nowych miejsc pracy zgodnie z priorytetami z Lizbony i Göteborga. Skoro w przeszłości często uznawano spuściznę po Leader I i Leader II za punkt wyjścia dla projektów Leader+, wierzyć należy, że i to dziedzictwo zapewni trwałą podstawę do tworzenia przyszłego dobrobytu obszarów wiejskich.

Dobre praktyki – studia przypadków

Hiszpania, LGD: Associació Leader illa de Menorca

Fundamentalne znaczenie dla zachowania środowiska naturalnego Minorki i utrzymania jej statusu „Rezerwatu Biosfery” UNESCO (uzyskanego w 1993 r.) miało dostosowanie działalności ludzkiej do środowiska naturalnego. Aby wspomóc sprostanie wyzwaniom związanym z popytem na produkty rolnicze i jakością żywności, przy jednoczesnym przestrzeganiu zasad ochrony środowiska, w ramach projektu Leader+ został opublikowany przewodnik, zatytułowany „Porozumienia w sprawie praktyk zrównoważonego rolnictwa na Minorce” (*Acuerdos de prácticas agrarias sostenibles en Menorca*), oparty na filozofii „strażnika terytorium”. Publikacja ta skierowana jest zarówno do właścicieli, jak i użytkowników tego obszaru. Przed jej przygotowaniem zorganizowano warsztaty, angażując w nie podmioty, których dotyczą działania w dziedzinie rolnictwa i ochrony środowiska na tej wyspie. Dokonano także analizy środków rolnośrodowiskowych stosowanych w odniesieniu do Minorki; spośród tych instrumentów wybrano 28 środków działania w 5 głównych grupach: rodzaj uprawy, zarządzanie uprawami, gospodarka hodowlana, zarządzanie zasobami naturalnymi oraz inne działania uzupełniające. Pieczę nad tymi środkami sprawuje GOB (Grupo Ornitológico Balear i Defensa de la Naturaleza), pilnując, by przestrzegane były postanowienia zawarte w porozumieniu (przy uwzględnieniu rodzaju produkcji) oraz przyjęty przez strony harmonogram. Inicjatywa ma liczne innowacyjne aspekty. Jeden z nich polega na tym, że przewidziano pewien budżet na zrekomensowanie rolnikom ich wysiłków na rzecz zachowania krajobrazu Minorki. Odniesiono już pewne sukcesy, do których należą: umowa o współpracę między hotelem na wyspie a lokalnymi producentami żywności; trasa edukacyjna dla szkół podstawowych; założenie sklepu rolniczego oraz ustanowienie znaku towarowego w celu wprowadzania produktu do obrotu [*Safeguarding natural practices...*].

Portugalia, LGD: RUDE – Associação de Desenvolvimento Rural

Charakter i cele tego projektu dobrze wpisują się w strategię LGD polegającą na inwestowaniu w środki produkcji. Zostały one zgłoszone przez przedsiębiorstwo założone przez młodych ludzi, którzy dzięki Leader+ mogą kontynuować swą niewielką działalność obejmującą produkcję autentycznych regionalnych wyrobów mięsnych (takich jak kiełbasy), wykorzystywanych do przygotowywania całej palety lokalnych potraw. Sfinansowana w ramach Leader+ inwestycja pozwoliła na restrukturyzację i znaczne ulepszenie zakładu produkcyjnego, a także na zakup wielu nowych elementów wyposażenia i innych materiałów niezbędnych do produkcji. W ten oto sposób rezultaty projektu – marketing i promocja lokalnych i regionalnych kiełbas – umożliwiły utrzymanie i zróżnicowanie tradycyjnej działalności, zapobiegając jej stracie dla regionu, a także przyczyniły się do jej rozwoju. Projekt ten znacząco pod-

nosi wartość gminy wiejskiej, w której jest prowadzony, jak również ma istotny wpływ na tworzenie miejsc pracy. Ponadto, oprócz zachowania trzech istniejących stanowisk pracy, utworzone zostały dwa kolejne, co pozwoliło osiągnąć lokalny gospodarczy efekt mnożnikowy. Należy w tym względzie podkreślić, że utworzone miejsca pracy przeznaczono dla ludzi młodych, którzy nie tylko pragną rozwijać się w działalności tego typu, lecz również dzięki temu mogą osiedlić się w tej okolicy [*A new look for meat products...*].

Niemcy, LGD: Schwentine–Holsteinische Schweiz

Łąki Viehdiecks w regionie Leader – Schwentine–Holsteinische Schweiz – są wspólnym siedliskiem licznych zagrożonych gatunków ptaków. Wskutek osuszania i dziesiątków lat prowadzenia produkcji rolnej ich ostoja uległa degradacji. W 2003 r. stowarzyszenie na rzecz ochrony środowiska NABU (Naturschutzbund Deutschland) w Eutin nabyło, m.in. dzięki finansowaniu Leader+, 13 ha ziemi w celu jak najszybszego przywrócenia naturalnego stanu siedliska. Projekt rozpoczął się jesienią 2005 r. Zbudowano wiklinowy płot trzykilometrowej długości, zlikwidowano rowy odwadniające i inne urządzenia, które mogłyby sprawić, że łąka przestanie mieć bagnisty charakter. Równocześnie na zboczu z gleby bogatej w minerały wykopano pięć płytkich stawów, by chronić populację rzekotki drzewnej, przemieszczającą się z południowego regionu Ostholstein na północ. Rok później, latem 2006 r., podwyższony poziom wód i wypas stada 15 krów zaczęły przynosić efekty tam, gdzie poprzednio przeważały łąki porośnięte ostem i pokrzywą. W maju derkacz zwyczajny i dzierzba gąsiorek powróciły z zimowania w Afryce, a w Viehdeck po raz pierwszy pojawiły się kazarki. Tymczasem nowo utworzone jeziorka stały się domem dla różnych płazów, łącznie z rzekotką drzewną. Ponieważ projekt okazał się sukcesem, strefa ochronna zostanie poszerzona o kolejne 5 ha [*A natural habitat once again...*].

Aby zwiększyć wartość regionu, LGD Kellerwald-Edersee w ramach Leader+ pomogła założyć nowe, obiecujące przedsiębiorstwa i zbudować partnerstwa z innymi przedsięwzięciami regionalnymi [*Kellerwald: making business possible...*]. W Kellerwald-Edersee sektory rolnictwa i leśnictwa przez stulecia były głównymi źródłami zatrudnienia na tym obszarze. Od lat 60. XX wieku coraz więcej rolników porzucało produkcję rolną, w wyniku czego obecnie w wielu częściach regionu tylko niewielu z nich kontynuuje działalność rolniczą jako główne zajęcie. W rezultacie z powodu utraty infrastruktury – m.in. banków, urzędów pocztowych, supermarketów czy transportu publicznego – w wielu miejscach jakość życia znacznie się pogorszyła. Wskutek tego wielu młodych ludzi, głównie tych dobrze wykształconych, z braku perspektyw pracy opuściło swoją okolicę, a tym samym – ludność zaczęła się starzeć. W ramach lokalnej strategii rozwoju LGD wybrała „Promocję regionalnych cykli biznesowych” jako centralną sferę działalności. Obejmuje ona także działania promocyjne i poradnictwo na rzecz osób zakładających nową dzia-

łałność gospodarczą. Jednym z filarów gospodarki regionu jest rzemiosło; dotyczy to zwłaszcza małych przedsiębiorstw zatrudniających do pięciu osób.

Anglia LGD: New Forest i Isle of Wight

W Anglii dwie sąsiednie lokalne grupy działania: New Forest i Isle of Wight współpracują przy wielu projektach, których celem jest podkreślenie piękna ich otoczenia i poprawa jakości życia lokalnej ludności. Przy wsparciu rady okręgu New Forest i partnerstwa gospodarczego na wyspie Wight obydwie grupy Leader+ zdecydowały się zająć kwestią marginalizacji obszarów wiejskich, szukając bodźców do wzrostu drobnej przedsiębiorczości, uznawanej za trzon gospodarki na obszarach wiejskich. Obie grupy Leader zaangażowane w ten projekt stwierdziły, że program niewielkich dotacji stanowiłby zachętę do wzrostu małych przedsiębiorstw i mikroprzedsiębiorstw. Najważniejsze było skupienie się na silnych stronach każdego obszaru. LGD New Forest podjęła decyzję, że jej program dotacji będzie zmierzał do zwiększenia potencjału istniejących przedsiębiorstw, zwłaszcza tych, które zaangażowały się w wytwarzanie produktów lokalnych, podczas gdy Isle of Wight postanowiła, że kluczem do sukcesu jest zakładanie nowej działalności gospodarczej. Wykorzystując zachętę w postaci dotacji, obydwie grupy mogły zaoferować odbiorcom bieżące wsparcie działalności gospodarczej, które uznano za niezwykle istotne dla powodzenia programu. Przyjmując za rynek docelowy istniejące przedsiębiorstwa, z których wiele potrzebowało środków na inwestycje w nowe wyposażenie, LGD New Forest zdecydowała udostępnić dotacje do maksymalnej wysokości 7000 EUR. Na wyspie Wight uznano, że do pobudzenia nowych firm na wczesnym etapie wystarczy mniejsza dotacja, rzędu 700 EUR, przy przeznaczeniu środków na zakup nowych elementów wyposażenia, rozszerzenie działań reklamowych lub przeniesienie działalności do pomieszczeń przedsiębiorstwa zamiast pracy w domu. Obie grupy Leader+ były przekonane, że dzięki wspólnej pracy ich programy staną się znacznie solidniejsze. Wspólny projekt miał pozwolić na ciągłą ocenę zarówno metod realizacji, jak i wsparcia działalności gospodarczej, stworzenie sieci między doradcami w zakresie działalności gospodarczej i lokalnymi podmiotami gospodarczymi oraz dzielenie się najlepszą praktyką bez ryzyka jakiegokolwiek geograficznej konkurencji. Najważniejsze aspekty dla obu LGD Leader+ to jakość życia i zrównoważony rozwój. LGD New Forest żywo zachęcała do korzystania z dotacji zmierzających do promowania zrównoważonego zarządzania przestrzennego i produktów lokalnych. Z drugiej strony LGD Isle of Wight postępowwała według szerszej zakrojonego podejścia, przyznając środki na rozpoczęcie działalności gospodarczej, która miała szanse zaoferować szerszy zakres usług na obszarach wiejskich i przyczynić się do powrotu do pracy większej liczby kobiet. Po dwóch latach realizacji trzyletniego projektu LGD Leader+ New Forest stworzyła lub utrzymała 54 miejsca pracy i wprowadziła 14 nowych produktów, podczas gdy działalność grupy Leader+ Isle of Wight doprowadziła do utworzenia 72 nowych miejsc pracy [*Enterprising ideas...* 2008, s.14-19].

Zaprezentowane przykłady działań podejmowanych przez LGD obrazują rozpiętość tematyki Leader+ oraz zdolność tej inicjatywy do docierania do wielu różnych sektorów działalności gospodarczej, a tym samym do wspierania izolowanych dotychczas społeczności mieszkających na obszarach wiejskich Europy. Odnosi się to zwłaszcza do niektórych mniejszych projektów, niewymagających dużych nakładów finansowych, stanowiących część szerszej zakrojonych lokalnych strategii rozwoju. Przykłady z Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Portugalii i Niemiec, chociaż wyrażające odmienne podejścia, stanowią doskonały wzór tego, jak stosunkowo niewielkie, ale dobrze ukierunkowane środki finansowe umożliwiają tworzenie i utrzymanie nowych miejsc pracy, przyczyniając się do realizacji celów przyjętych w Lizbonie i Göteborgu. Oczywiście nie powinno to dziwić, skoro do celów Leader+ należały „zrównoważony rozwój skierowany na pobudzanie nowych sposobów na poprawę stanu środowiska naturalnego” oraz „przyczynianie się do tworzenia miejsc pracy” [*Komunikat Komisji Europejskiej...* 2005].

5. Zakończenie

Inicjatywa Leader została stworzona w celu zaspokojenia rosnącego zapotrzebowania na zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i zaktywizowanie społeczności lokalnych na tych terenach. Zadaniem programu jest stymulowanie LGD na zasadzie partnerstwa trójsektorowego: sektora publicznego, prywatnego i społecznego. Program ten sprzyja lepszemu wykorzystaniu potencjału obszarów wiejskich, służy poprawie ich konkurencyjności i prowadzeniu działalności gospodarczej, a także przyczynia się do współpracy mieszkańców [*Realizacja Pilotażowego Programu...* 2007]. Celem projektu Leader jest wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, a zwłaszcza lokalnych przedsięwzięć pilotażowych [Filipek 2009, s. 58]. Inicjatywa ta wspiera nowatorskie projekty infrastrukturalne, inwestycyjne i doradcze w zakresie rozwoju wsi oraz zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich [Kierzkowski et al. 2009, s. 39]. Jej zadaniem jest wypracowanie nowych metod rozwoju terenów wiejskich. Dotyczy to głównie tworzenia miejsc pracy w sektorze pozarolniczym, rewitalizacji regionów wiejskich, transgranicznej współpracy obszarów wiejskich, wdrażania nowych technologii i *know-how*.

Poprzez wdrażanie podejścia Leader możliwe będzie wzmocnienie kapitału społecznego na wsi, powinna nastąpić poprawa samoorganizacji i zarządzania na poziomie lokalnym. Jednocześnie wdrażanie oddolnych zintegrowanych strategii lokalnych pozwoli na zapewnienie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi. Jednakże, aby w pełni skorzystać z szans i możliwości, jakie niesie program Leader, w realizacji rozwoju zrównoważonego należy:

1. Uprościć procedury, z którymi muszą się zmierzyć potencjalni wnioskodawcy, ubiegający się o środki z programu Leader. Dane ARiMR dowodzą, że do tej pory na wieś trafiła tylko niewielka część funduszy z tego programu.

2. Zmienić zasady finansowania inicjatyw. LGD najpierw muszą zdobyć pieniądze na planowane przedsięwzięcie, wydać je i dopiero wówczas mogą ubiegać się o refundację poniesionych kosztów. Ponadto każdy wnioskodawca musi liczyć się z koniecznością wniesienia wkładu własnego do projektu. Gdy LGD realizuje projekt o wartości do 25 tys. PLN, musi wyłożyć 30% środków własnych.

3. Zmienić podejście administracji lokalnej do samego programu. Wiele z gmin uważa, że gra nie jest warta świeczki, a może przysporzyć nowych problemów oraz dodatkowej pracy.

4. Propagować ideę społeczeństwa obywatelskiego. Pojawia się tu kwestia mentalności mieszkańców ludzi z tych obszarów, nieoswojonych z ideą społeczeństwa obywatelskiego. Często wykazują oni bierność, nie są bowiem przyzwyczajeni, że mogą aktywnie działać na rzecz swojej miejscowości. Wpływ na ten stan rzeczy mają także lokalne samorządy, które traktują wszelkie przejawy aktywności społecznej jako zagrożenie ich pozycji.

5. Uwrażliwić samorządy na perspektywiczne myślenie. Efekty programu Leader widoczne są dopiero w długim okresie, natomiast część z samorządów tworzyła lokalne grupy działania tylko po to, by pozyskać środki na dane przedsięwzięcie. Próby tego typu przyczyniły się w krótkim czasie do likwidacji wielu LGD.

6. W sposób szczególny wspomagać działalność LGD na słabiej uposażonych obszarach wiejskich.

Z dotychczasowych obserwacji wynika, że działalność LGD na terenach lepiej rozwiniętych jest bardziej zaawansowana w porównaniu z funkcjonowaniem tych grup na obszarach słabiej rozwiniętych, gdzie nadal panuje przekonanie o nieprzydatności tego typu organizacji. Inicjatywa **Leader** to szansa na rozwój zrównoważony wsi poprzez modernizację, dywersyfikację i budowę nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego. Warto wykorzystać możliwości oferowane przez program i w jak największym stopniu ułatwić mieszkańcom wsi działającym w ramach **LGD** dostęp do środków **Leader**. Mimo raczej ograniczonego wykorzystywania funduszy na jeden z priorytetowych tematów strategicznych Leader+ („nowy *know-how* i nowe technologie”) wizerunek Leader+ jako programu przyczyniającego się do realizacji Strategii lizbońskiej jest na ogół pozytywny. Do realizacji celów przyjętych przez Radę Europejską w Göteborgu przyczyniają się głównie WPR i środki rozwoju obszarów wiejskich. Wskutek tego należy uznać, że trudności, z jakimi borykają się obszary wiejskie, a także wymagania określone w Lizbonie i Göteborgu dość często wykraczają poza zakres inicjatywy Leader i rozporządzenia w sprawie rozwoju obszarów wiejskich. Przewyciężenie tych trudności wymaga zatem połączenia wysiłków w ramach wielu różnych funduszy. Dlatego istotna jest koordynacja na szczeblu regionalnym pomiędzy polityką rozwoju obszarów wiejskich a polityką regionalną, jak również koordynacja z innymi instrumentami, takimi jak możliwości badawcze przewidziane w 7. programie ramowym. Doświadczenia zebrane w programie Leader wyraźnie pokazują, że powodzenie projektów zależy również od dobrego zarządzania. Na stanowiska kierownicze należy wyznaczać osoby młode

i inteligentne, a do zadań w najbardziej delikatnych obszarach – ludzi najlepszych. Dzięki ujęciu w głównym nurcie wszystkich cech metody Leader (podejście oddolne, terytorialne, partnerskie, zintegrowane) jest ona lepiej przystosowana do większej różnorodności w UE-27, przy czym nie powinna doprowadzić do odejścia wielu świetnych i bardzo zmotywowanych animatorów i lokalnych kierowników Leader [van Depoele 2008, s. 7-11].

Literatura

- Depoele van L., *Leader's contribution to growth and sustainable development*, SPECIAL FOCUS Leader's contribution to growth and sustainable development, "Leader+ Magazine" 2008, nr 10.
- Enterprising ideas in the south of England*, SPECIAL FOCUS Leader's contribution to growth and sustainable development, "Leader+ Magazine" 2008, nr 10.
- Filipek A., *Fundusze Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2009.
- Gotowska J., *Leader: Długość trwania w biedzie a procesy marginalizacji – badania łódzkie*, „Polityka Społeczna” 1999, nr 11-12.
- Kierzkowski T., Jankowska A., Knapik R., *Fundusze strukturalne oraz Fundusz Spójności*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009.
- Komunikat Komisji Europejskiej do państw członkowskich z dnia 14 kwietnia 2005 r., ustanawiający wytyczne dla inicjatywy wspólnotowej w sprawie rozwoju obszarów wiejskich (Leader+)*, 2000/C 139/05.
- Realizacja Pilotażowego Programu LEADER+ w Polsce*, FAPA, Warszawa, sierpień 2007.
- Rocznik Statystyczny Województw*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2009.
- Shortall S., *Are rural development programmes socially inclusive? Social inclusion, civic engagement, participation, and social capital: Exploring the differences*, "Journal of Rural Studies" 2008, vol. 24.
- Skotnicka-Illasiewicz E. (red.), *5 lat członkostwa Polski w UE w perspektywie społecznej*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009.

Źródła internetowe

- A new look for meat products*, www.rude-adr.pt, dostęp: 26.09.2011.
- A natural habitat once again*, www.nabu-eutin.de, dostęp: 28.09.2011.
- <http://www.partnerstwodrawy.org/UROCZYSTE-PODPISANIE-UMoW>, 172,1.html, dostęp: 24.09.2011.
- Informacja o rynku pracy w województwie zachodniopomorskim w III kwartale 2010 roku*, WUP, Szczecin 2010, http://www.wup.pl/index.php?id=473#menu_top, dostęp: 23.11.2010.
- Kellerwald: making business possible*, www.kellerwaldverein.de, dostęp: 28.09.2011.
- Safeguarding natural practices*, www.leadermenorca.org, dostęp: 26.09.2011.

LEADER PROGRAM AS A MEANS FOR ATTAINING THE SUSTAINABLE GROWTH IN RURAL AREAS IN WESTERN POMERANIA

Summary: Rural areas are different to other areas in terms of some socio-economic indicators, including structural indicators. In rural areas the income per one person and professional activity indicators for women are lower, service sector is less developed, general education level is usually lower, and a small number of households have an access to broadband Internet. In some rural regions the major problems are distance and peripherality. Lack of job opportunities, contacts and developed training infrastructure cause a problem especially for women and young people in distant rural areas.

The article describes the Leader program and its role in attaining the sustainable growth in rural areas in Western Pomerania.

Keywords: Leader Program, rural areas, sustainable development, ARIMR.